

Noodzaak van solidaire economie

Lou Keune¹

Waarom moet ook in Nederland een discussie gevoerd worden over de mogelijkheden van andere vormen van economie bedrijven? Het antwoord op deze vraag is tweeledig.

Ten eerste worden wij gemotiveerd door het alsmear voortduren van ontwikkelingen die het bestaan van veel mensen en de aarde ernstig bedreigen. Kijk, bijvoorbeeld, naar de voortdurende grootschalige armoede, de steeds groter wordende sociale ongelijkheden, de overbelasting van mensen en de aarde, de aantasting van de biosfeer. Dat zijn problematieken waarvan je met je gezonde verstand zou kunnen zeggen dat het nergens voor nodig is. Het is nergens voor nodig dat nog zoveel kinderen onder erbarmelijke omstandigheden leven; dat de confrontaties van armoede en rijkdom voortduren en voedingsbodems vormen voor grootschalige conflicten; dat op steeds meer plaatsen de aarde uitputtingsverschijnselen vertoont; dat deze temperatuurstijging plaatsvindt en zal nopen tot kostbare investeringen in de infrastructuur. Er zijn middelen genoeg om alle kinderen een fatsoenlijke start te garanderen. Er is ervaring genoeg om de inkomensongelijkheid terug te brengen. Als wij willen kunnen wij best met minder toe en de aarde en onszelf wat met rust laten. De problemen zijn bekend, de oplossingen liggen voor de hand, zelfs zijn er al instituties in het leven geroepen voor de noodzakelijke voorzieningen. Maar toch gebeurt er betrekkelijk weinig als wij kijken naar de ernst van de problematieken en de perspectieven die de bestaande mogelijkheden bieden.

Daarmee komen wij op het tweede deel van het antwoord op bovenstaande vraag: de bestaande en door mensen gecreëerde structuren leiden steeds weer tot veroorzaking en verdieping van de sociale en ecologische problemen. Zij creëren hinderpalen die een effectieve aanpak belemmeren. Daardoor wordt de praktijk van beleidsmatige aanpak van deze problemen vooral gekenmerkt door pappen en nathouden. In die praktijk doen zich overigens vele voorbeelden voor van behaalde successen. Zo kennen enkele landen waaronder Nederland sociale voorzieningen die een zeker minimum van bestaanszekerheid garanderen. En, een ander voorbeeld, veelvuldig genoemd door de apologeten van de heersende maatschappelijke verhoudingen, de Rijn is schoon geworden. Beide voorbeelden laten zien dat de strijd van sociale bewegingen als de vakbeweging en de milieubeweging niet voor niets is geweest, er is een en ander bereikt. Maar toch wordt het beeld overheerst door het voortdurend verergeren van bestaande problemen en het ontstaan van nieuwe. Dat geldt eens te meer sinds vanaf de jaren tachtig een nieuwe “frisse wind” waait over de aardbol. Die wind heet neoliberalisme, en suggereert dat bij een zo onbelemmerd mogelijk functioneren van het particuliere bedrijfsleven de steeds weer geroemde “onzichtbare hand” tot grote effectiviteit zal leiden en alle problemen zal oplossen. Opvallend is dat in veel gevallen de grote gelovigen van deze opvatting met soms harde hand die “vrijheid” aan anderen willen opleggen en tegelijkertijd hun eigen belangen willen beschermen. Zie bijvoorbeeld de gang van zaken bij de onderhandelingen in het kader van de wereldhandelsorganisatie WTO.

¹ Paragraaf 1 uit *Noodzaak en kenmerken van solidaire economie*, gepresenteerd op Dag van Alternatieven 6 september 2003

Systeemkenmerken

Die maatschappelijke structuren hebben verschillende gedaantes. Het gaat om economie, om politiek, om cultuur, om wetgeving, en zo meer. Op deze *Dag van Alternatieven* richten wij ons vooral op de economische structuren. Daarbij stelt zich de vraag in hoeverre de bestaande en overheersende vormen van (kapitalistische) economie bedrijven zelf het probleem vormen dan wel dat zij met enige aanpassing kunnen bijdragen tot effectieve aanpak van de maatschappelijke en ecologische problematieken. In *Vóór de Verandering - Alternatieven voor het Neoliberalisme*² hebben wij betoogd dat het vooral gaat om de aard van het economisch systeem. Tot de systeemkenmerken behoren o.a. het alles overheersende winstprincipe; de voortdurende concurrentie; het primaat van het kapitaal over de economie en daarmee het primaat van de economie over de politiek en de cultuur; de groeiwang die uitsluiting, ecocide, schaarste en kwetsbaarheid in de hand werkt; de concentratie van kapitaal (en daarmee macht) in steeds minder ondernemingen; de voortdurende instabiliteit als gevolg van recessies en crises; en zo meer. Rode draad in die kenmerken is dat de economie allereerst en vooral geleid wordt door het streven naar maximalisering van wat ook wel ruilwaarden wordt genoemd. Daarmee wordt bedoeld dat het in de productie en de handel gaat om het zoveel mogelijk verwerven van in geld uit te drukken meerwaarde. Die waarden worden uitgedrukt in prijzen zoals die op de markt tot stand komen. In deze waardebepaling staan niet de noodzaak en het nut van de voortgebrachte goederen en diensten voorop. En evenmin worden alle kosten in rekening gebracht. Primair gaat het om wat men er op de markt aan geld mee kan verdienen. Dat is het meest fundamentele kenmerk, ook wel de rationaliteit genoemd, van de werking van deze vorm van economie bedrijven. Andere rationaliteiten als het garanderen van de duurzaamheid van de mensheid en het ecosysteem, of het garanderen van bestaanszekerheid, worden daaraan ondergeschikt gemaakt.

Die systeemkenmerken sluiten zoals gezegd niet uit dat op onderdelen van de maatschappelijke en ecologische problematieken oplossingen naderbij gebracht worden. Maar dat ligt dan minder aan het systeem zelf en eerst en vooral aan sociale bewegingen die zich verzetten tegen het bestaande onrecht en, gebruikmakend van de mogelijkheden en tegenstrijdigheden van datzelfde systeem, verbeteringen weten af te dwingen. En overigens stelt zich daarbij steeds de vraag (of beter het dilemma) of die verworven verbeteringen niet de instandhouding van datzelfde systeem begunstigen bijvoorbeeld omdat zij het zicht op de werkelijke oorzaak van de problemen verduisteren. Hoe dan ook, onze conclusie bij *Vóór de Verandering* is dat de systeemkenmerken dusdanig zijn dat de heersende vormen van economie bedrijven steeds weer de bestaande sociale en ecologische problematieken verscherpen. Het probleem ligt dus eerst en vooral in dat systeem. Vandaar de noodzaak te zoeken naar en te werken aan andere vormen van economie bedrijven.

Mengvormen

Belangrijk is daarbij op te merken dat wij op dit moment niet te maken hebben met een “zuiver” systeem. De samenleving zoals wij die nu kennen heeft kenmerken van verschillende economische systemen. Zo zijn er nog steeds restanten van het feodalisme, ook in Nederland, zie bijvoorbeeld de monarchie, of de klederdracht van hoogleraren en rechters. Zelfs kennen wij in de wereld voorbeelden van maatschappelijke praktijken die trekken vertonen van oude agrarische gemeenschappen, communalisme dus. En anderzijds zijn er ook vele voorbeelden van kenmerken die uitdrukking zijn van het streven om de dominantie van het winststreven niet totaal te laten zijn en andere waarden meer ruimte te geven. Kijk bijvoorbeeld naar allerlei

² Uitgave *XminY*, Amsterdam, 2001.

regelingen in het arbeidsrecht, of voorzieningen die bestaanszekerheid moeten garanderen. Kijk ook naar het functioneren van het gezinshuishouden waar in principe koestering en zorg voor elkaar voorop staan. Onze samenleving kent dus geen absoluut en zuiver economisch systeem. Zelfs is het zo dat wij nu reeds praktijken zien die kenmerken in zich hebben van solidaire economie.

Wel is het kapitalisme de heersende vorm, het winststreven is dominant. En onder invloed van het neoliberalisme is de tendens overheersend om andere kenmerken te bestrijden en bestaande voorzieningen die uitdrukking zijn van die andere kenmerken te verkapitaliseren en daarmee te onderwerpen aan het winststreven. Zie bijvoorbeeld het oprukken van allerlei kapitalistische waarden in het gezinsleven, de uitholling van sociale voorzieningen, het privatiseren van gemeenschapsvoorzieningen. Zelfs kennen wij nu het voorbeeld van een toch zeer kwetsbare sector als het gevangeniswezen dat in de Verenigde Staten voor een belangrijk deel geprivatiseerd is en dus steeds meer geleid wordt door winstbejag, met alle gevolgen van dien.

Als wij pleiten voor een andere, solidaire economie, dan is het dus niet zo dat wij daarmee iets geheel nieuws op de agenda willen zetten. Waar wij wel voor pleiten is dat de samenleving verder wordt ingericht en ontwikkeld op basis van de dominantie van een andere rationaliteit.